

Interdisciplinarni in medkulturni pristopi v (socialni) psihologiji

BOJAN MUSIL

Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta,
Oddelek za pedagogiko, psihologijo in didaktiko,
Koroška 160, SI-2000 Maribor

IZVLEČEK

V članku poskuša avtor konceptualno glede na definicijo in časovno glede na nastanek in razvoj prikazati trenutno stanje na področju psihologije. Psihološko znanje je daleč od ugotavljanja splošnih zakonitosti o človekovi naravi, prej odslikava človeka v specifičnih sociokulturnih in historičnih pogojih. Kontekstualni pristopi v socialni psihologiji omenjeno dejstvo upoštevajo v osnovi svojega raziskovanja. Vednost, ki nastaja v preseku komparativne analize (med kulturami) in historičnega modela (kulturne spremembe), je bližje sintezi splošno veljavnega (univerzalnega) znanja. Za takšen pristop je nujna (še) večja interdisciplinarnost, ki nastajajočo psihologijo še bolj povezuje z drugimi, sorodnimi znanstvenimi disciplinami.

Ključne besede: psihologija, socialna psihologija, societalna psihologija, medkulturna psihologija, kulturna psihologija, indigena psihologija, interkulturna psihologija, psihološka antropologija

ABSTRACT

INTERDISCIPLINARY AND CROSS-CULTURAL APPROACHES IN (SOCIAL) PSYCHOLOGY

The author provides a conceptual and path-dependent approach to evaluation of current state of affairs in psychological science. Rather than unveiling general laws on human nature, psychological knowledge generally identifies human beings as determined by specific socio-cultural and historical conditions. The above facts are taken into consideration by contextual approaches in social psychology. Specifically, results of interaction between comparative analysis (cross-cultural) and the historical model (of cultural changes) come close to a synthesis of generally valid (universal) knowledge. Such

approach requires reinforcement of interdisciplinary research, which, in turn fosters links of the new appearing psychology with other related scientific disciplines.

Key words: psychology, social psychology, societal psychology, cross-cultural psychology, cultural psychology, indigenous psychology, intercultural psychology, psychological anthropology

Za začetek možne razprave o interdisciplinarnosti psihologije se je potrebno ozreti k sami definiciji, ki jo opredeljuje kot znanstveno disciplino.

V najsplošnejši definiciji je psihologija znanost o duševnih procesih in vedenju. V nadaljnji analizi se oprimo na tisto, česar v omenjenem ne zasledimo – človeka. Brez njegove eksplicitne omembe v predmetu preučevanja je polje raziskovanja lahko karseda široko: od biološke etologije kot vede o navadah, vedenju živali in fiziološkega raziskovanja življenjskih procesov v organizmih, njihovega izvora in razvoja (splošna evolucijska teorija), družboslovja, ki se ukvarja s človekovim vedenjem v odnosu do sociokulturnega konteksta (antropologija, sociologija) ter njunimi historičnimi spremembami (zgodovina), do humanističnega preučevanja človeške ekspresivnosti v umetnosti, literaturi, glasbi, plesu in drugih oblikah ustvarjalnosti. Metodološko je razpon prav tako širok: tretjeosebna psihologija se osredotoča na zunanje vedenje in se z opazovanjem zgleduje po objektivnosti, merljivosti in eksperimentalnosti naravoslovja; prvoosebna z introspektivnimi tehnikami poskuša podati fenomenološko sliko notranjega individualnega doživljanja, kjer prvenstveno govorimo v kategorijah edinstvenosti, subjektivnosti, kvalitativnosti. V tej širini lahko psihologijo (smelo) poimenujemo kot univerzalno znanost o življenju in bivanju organizmov v vseh njihovih pojavnostih¹. Vendar, ali je temu resnično tako?

Dejansko se večina današnje psihologije ukvarja z ožjim področjem - človeškimi duševnimi procesi in vedenjem. Problem obravnave človeka pa se skriva v dejstvu, da ni izolirana abstrakcija, ampak je ujet v mrežo socialnih odnosov in pomenov. Po Sapiru (1994: 59) psihologija, kot potencialno močno razlagalno orodje družboslovja, v teoriji težko obravnava posameznika kot člana družbe, s čimer umetno ustvarja dihotomijo med obema kategorijama². Ločenost socialnega okolja od posameznika ustvarja izolacionistično in individualistično gledanje na človeka, katerega življenje in bivanje naj bi bilo neposreden izraz njegove lastne duševnosti. Tudi če sprejmemo, da je biološko osnova³, so socialne silnice prisotne že v samem formiranju oziroma konstrukciji posameznika, izdelano psihično strukturo v odraslem človeku težko torej obravnavamo kot samoniklo, na ravni

¹ Vprašanje se postavlja, ali s takšno opredelitvijo ne posegamo preveč na polje biologije. Razrešitev omenjenega lahko izpeljemo v naslednje priznanje: psihologija je tudi biološka znanost.

² Po mnenju Sapira (1994:140) je posameznik v izolaciji od družbe psihološka fikcija. Zaradi omenjenega gledišča v psihologiji so mnoge znanstvene discipline (ekonomija, politologija, lingvistika) izdelale lastne predpostavke o naravi človeka.

³ V antropološki literaturi zasledimo, da kultura sama po sebi ni biološka, vendar gradi na hominidni biologiji (Kottak, 1994: 3). Vsako bitje ima definirane osnovne parametre okolja, v katerem lahko biva (preživi). Pri človeški vrsti je plastičnost in fleksibilnost zelo velika – odprta struktura omogoča (oziroma zahteva) zgodnje in neprestano prilagajanje okoljskim vplivom, s čimer postane učenje eksistencialna nujnost.

povsem izvorno samostojnega dejavnika. V interakcionističnem modelu ji lahko priznavamo vpliv v (povratnem) ustvarjanju socialnih pomenov.

Zaradi omenjenih razlogov obstaja povsem legitimno vprašanje, o katerega človeka duševnih procesih in vedenju v psihologiji govorimo. V kontekstualizaciji človeka je potrebno razmejiti med socialnim in societalnim nivojem obravnave. Območje socialnega se dogaja v neposrednem medosebnem delovanju ljudi, območje societalnega (družbenega) pa zajema nadosebne sisteme družbe, kot je država in njene institucije, ekonomska in razredna razmerja, ideološki aparati družbe... (Ule, 1997: 28). Oba vidika sta nujno zajeta v sodobni socialni psihologiji⁴ kot psihološkemu področju, ki je že zaradi opredelitve znanstvenega preučevanja psihičnih procesov in vedenja v socialnih situacijah najbližje prepoznavanju kontekstualne občutljivosti lastnih dognanj. Ali raziskave to potrjujejo? Ali predstavlja torej bolj veljavno psihologijo?

Za večino socialno-psiholoških dognanj lahko trdimo, da so bila izpeljana iz laboratorijskih raziskav zahodnih raziskovalcev⁵, s čimer laboratorijski postopek zaseda centralno mesto v socialni psihologiji (prim. Aronson, Brewer et al., 1985; Aronson, Ellsworth et al., 1990). Po podatkih Searsa (1986) je bilo od 60-ih do 90-ih prejšnjega stoletja več kot 80% študij v socialni psihologiji na izključno študentih v laboratorijskih pogojih. Če temu dodamo, da jih je bila večina dodiplomskih študentov psihologije, lahko zaključimo, da je socialna psihologija nastala na predpostavkah zahodnih znanstvenikov in njihovih generalizacijah na podlagi vzorcev iz pretežno zahodnih, predvsem pa študentskih populacij, smeri psihologije, v eksperimentalno-laboratorijskih pogojih⁶.

Na drugih psiholoških področjih po vsej verjetnosti ne moremo pričakovati boljše slike, generalizirano lahko torej dobimo definicijo psihologije kot znanosti o psihičnih procesih in

⁴ V Rusovi (1999) sodobni paradigmi socialne psihologije pokrivata prvi dve ravni – klasično socialno in societalno psihologijo. Pri Sapiru (1994) zasledimo zanimivo razlago, da se posameznik v vsakdanjih dejanjih ne prilagaja družbi, ampak medosebnim odnosom (1994: 204). Slednji so torej vezni člen med posameznikom in družbo.

⁵ Po Rosenzweigovih podatkih (1992) naj bi bilo na celotnem področju psihologije 56000 raziskovalcev po celem svetu, od tega 64 % Američanov. V nekaterih najpopularnejših knjigah socialne psihologije ZDA, Evrope in Avstralije je zgolj 2 do 3 % citiranih avtorjev in raziskav izven omenjenih držav (Smith, Bond, 1999).

⁶ Prav tako je potrebno omeniti, da je razvoj socialne psihologije v ZDA po 2. svetovni vojni močno povezan z univerzami velikih urbanih središč (univerze Columbia, Yale, Harvard, Michigan) (Cartwright, 1979; v Jones, 1998). Zaradi tega se velika večina raziskav osredotoča na urbane probleme.

vedenju zahodnih študentov psihologije v specifičnih pogojih⁷. Že generalizacija, da lahko govorimo o psihologiji zahodnega sociokulturnega konteksta, je precej smela⁸.

Če bi povzeli, težko govorimo o psihologiji, ki bi obravnavala splošne (vsem ljudem skupne) duševne procese, za obstoječe psihološko znanje lahko prej trdimo, da je kulturno znanje (Kim, Berry, 1993: 6)⁹. Današnji psihologiji lahko oporekamo tako zunanjo ali družbeno kot notranjo ali znanstveno veljavnost. Raziskovanje je po prvi osredotočeno na Združene države Amerike, prav tako tudi rezultati. Zanimanje znanstvenikov za druge kulture je omejeno na iskanje tistega v novih sociokulturnih kontekstih, kar je njim znano in zanimivo. Prav tako gre za zanemarjanje prispevka raziskovalcev iz drugih dežel¹⁰. Notranja veljavnost je sporna zaradi dejstva, da zahodne psihološke teorije in metode v osnovi predpostavljajo posameznika kot osnovno enoto analize – v Aziji so tej individualistični usmerjenosti alternativa človeški odnosi¹¹. Globinsko je vprašljiva sama znanstvena veljavnost psihologije, ki je (še vedno) predpostavljena (zgolj) kot znanost, ki uporablja eksperimentalne metode in je zatorej bližje naravoslovju.

Povzeto po Gergenu (1973) so podatki o človekovem vedenju kulturno in zgodovinsko odvisni, tako da najbolje opisujejo določen vzorec ljudi v določenem okolju in določenem času¹². Ali, kot ugotavlja Schwartz (1992: 344): razumevanje človekove narave je razumevanje specifično inkulturiranega človeškega bitja.

⁷ Korejski psiholog Kim (1995: 666) meni, da psihologija ni vrednostnih sodb osvobodjena, univerzalno in objektivno iskanje resnice, ampak je globoko omrežena z evro-ameriškimi kulturnimi vrednotami, ki slavijo racionalne, liberalne, individualistične in abstraktne ideje.

⁸ V omenjenem bi namreč povsem zanemarili vpliv določenih socialno-strukturnih dejavnikov, kot so starost, izobrazba, socialno-ekonomski status. Prav tako je lahko pod razumevanjem zahodnega posploševanje ameriškega konteksta na konglomerat evropske kulturne raznolikosti. V obeh primerih gre za prepletenost družbenega (strukturnega) in kulturnega (vsebinskega).

⁹ Antropolog Bock nekoliko šaljivo ugotavlja, da kaže psihologija pojavnosti pravega kulturnega sistema. Ima namreč kompleksno socialno strukturo, tehnologijo, drugim nerazumljiv jezik, mogočne figure izvora – kvazitotemske prednike, katerih emblemi so podgana, golob, kavč in mandala (Bock, 1999: 255). Pripadnost določeni šoli psihologije, od psihoanalize do behaviorizma, in razpravljanja med njimi lahko pojasnimo z enakimi principi kot pripadnost ezoteričnim kultom ali izbruhi patriotskih vojn.

¹⁰ Budizem ima npr. zelo sistematičen psihološki pristop k človekovemu vedenju in duševnosti; v mnogih kulturah v razumevanju inteligentnosti poleg kognitivnih vidikov poudarjajo tudi socialne dimenzije (Kim, Berry, 1993).

¹¹ Problem lahko predstavljajo že primerjave znotraj podobnega sociokulturnega konteksta. Leff (1981; v Kim in Berry, 1993) poroča, da je v epidemoloških raziskavah shizofrenije stopnja shizofrenih pacientov v psihiatričnih bolnišnicah v New Yorku in Londonu pomembno različna (62% proti 34%). Avtor pripisuje omenjene razlike problemom diagnosticiranja in ne kulturnim različnostim. Primerjava med dvema kulturama lahko torej ne da rezultatov, ki odslikavajo resnične razlike, ampak predstavljajo raziskovalne artefakte.

¹² Historičnost psihologije še posebej problematizira iskanje splošnih zakonov o človeku, saj zakonitosti, ko postanejo v javnosti znane, te iste zakonitosti lahko spreminjajo in posledično onemogočajo predvidevanje prihodnjega vedenja ljudi.

Zgodovina medkulturnega stika kot socialnega zaznavanja in socialne konstrukcije

Kljub zgoraj omenjenim dejstvom se psihologija (še vedno) prikazuje kot univerzalna in kulturno nepristranska (neodvisna) znanost. Kje tičijo vzroki tega tako vztrajnega in močnega prepričanja?

Odgovor lahko deloma iščemo v univerzalni resnici človekovega bivanja, da smo namreč vsi ljudje etnocentrični (Triandis, 1997: viii). Rastemo v specifični kulturi in se učimo verjeti, da so standardi, principi, pogledi in pričakovanja, ki jih dobimo iz naše kulture, najbolj veljaven (v ekstremnem primeru celo edin) možen način gledanja na svet okoli nas. Čeprav ima medkulturni stik dolgo preteklost, je odnos do tujega pogosto poln stereotipij in predsodkov¹³. Tudi premagovanje geografskih razdalj skozi stoletja in posledično vedno večji stik med različnimi kulturnimi tradicijami sta le stežka rušila psihološke zidove¹⁴. Brezbrižnost do lokalnih kulturnih tradicij z izključno ekonomskimi interesi (primer Združenega kraljestva v Indiji) ali sistematična asimilacija kolonialne kulture (primer španskega zavojevanja Srednje in Južne Amerike) so samo primeri odnosa zavojevalnih sil do svojih kolonij.

Čeprav so prva resnejša sistematična medkulturna raziskovanja v 19. stoletju gradila na moči empiričnega opazovanja in kritične refleksije (kot pridobitve razsvetljenstva)¹⁵, so globinske predpostavke pogosto temeljile na socialno evolucijskem pristopu ali konceptu hierarhije ras, ki ju v različnih oblikah (bolj ali manj modificiranih) srečamo še danes¹⁶.

Socialni evolucionizem predpostavlja razporeditev kultur na kontinuum od manj do bolj razvitih, razvoj pa je nesporno usmerjen iz tradicionalnih v moderne načine civilizacijskega

¹³ Pri Starih Grkih je beseda barbar opisovala nasprotje grške popolnosti. Bar-bar naj bi imitiralo tuje jezike, ki so bili za Grke nerazumljivi in interpretirani kot zbor nerazumnih zvokov; pripisane pa so bile tudi lastnosti krutosti, neizobraženosti, nemoralnosti, strastnosti... (Jahoda in Krewer, 1997: 5).

V slovenskem ljudskem izročilu so bili tujci, posebno neverniki (kot zamorci, psoglavci, Turki), vedno prikazani kot negativne osebe – kot lažnivci, brezsrčneži, naduteži, zaslužnjevalci in preganjanci kristjanov (Šmitek, 1986: 11).

¹⁴ Šele papež Pavel III. je v buli oznanil, da so 'divjaki' ljudje in vredni pokristjanjevanja (Jahoda in Krewer, 1997: 7).

¹⁵ Zanimanje in sistematično zbiranje impresij o vplivu kulture na naivno psihologijo (prepričanja, navade, načine življenja) lahko zasledimo že pri Herodotu, prvo medkulturno znanstveno združenje pa je bilo Societe des Observateurs de l'Homme, ki je delovalo med leti 1799 in 1805 (Jahoda in Krewer, 1997).

¹⁶ Velja omeniti tudi pojasnjevanje posameznika in njegovega vedenja ter posledično obstoja človeških družb na podlagi naravnih instinktov kot so afilicija, altruizem... Problem omenjenih konceptov je njihova razlagalna onipotentnost – razlagajo vse, tudi nasprotno in posledično ničesar (Segall et al., 1999:15). Omenjeni koncepti so priljubljeni še posebno na bioloških področjih, kot so primatologija, sociobiologija.

bivanja¹⁷. Arhaična enota opisovanja človeških bivanjskih skupin 'divjaki' je torej evolucijsko na nižji stopnji civilizacijskega razvoja. V bolj napredni obliki, ki upošteva psihično eno(tno)st človeštva, se razločevanje med divjaki in civiliziranimi ljudmi izraža v 'prvem psihičnem zakonu o ohranjanju energije', po katerem divjaki porabijo večino mentalne energije za percepcijo, zato niso razvili višjih spoznavnih procesov. Bolj civilizirani ljudje so torej boljši v mišljenju na račun percepcije. V omenjenem najdemo razlago, zakaj so moderne kulture bolj uspešne (seveda spet iz zornega kota zahodnega sveta). Če gre razvoj nujno v smeri modernizacije, najdemo v tem tudi argument za samozadostnost zahodne (družboslovne) znanosti.

Rasa temelji na kategorizaciji človeških skupin na podlagi vidnih fizičnih značilnosti, kot so barva kože, višina, lasje, obrazne značilnosti (Segall et al., 1999: 17). Koncept predstavlja prvi korak v prepoznavanju različnosti med človeškimi skupinami, vendar pa naj bi bil temelj te različnosti biološko in ne kulturno pogojen. Problem omenjenega koncepta je, da so zunanje fizične pojavnosti zgolj nedavne prilagoditve (ki datirajo 20000 let nazaj), variacije pa niso kategorične, temveč bolj na kontinuirani dimenziji (Segall et al., 1999: 19). Prav tako obstajajo razlike v ljudskih taksonomijah ras. Če vse naštetu izpodbija raso kot biološko dejstvo, pa le-ta ostaja nepremagljivi socialni konstrukt in če mu dodamo še ideji o kvalitativni različnosti v talentu in kapaciteti dobimo rasizem¹⁸. Superiornost lastne pozicije pa pogosto oblikuje polje (znanstvenega) zanimanja, ki je v službi opravičevanja prav prvega. Primerjalne študije so po tej logiki pomembne zgolj v luči potrjevanja obstoječih statusnih razlik.

Nastajanje psihologije v medigri telesnega, duševnega in družbenega

Verjetno sam socialno-perceptivni mehanizem etnocentričnosti in posamični znanstveni (socialni) konstrukti niso edini vzroki zahodnega prepričanja o univerzalnosti (zahodne) psihologije. Dodaten doprinos predstavlja porodno razreševanje dilem glede različnega obravnavanja človeka – kot telesa, kot osebnosti in kot pripadnika socialne skupine.

¹⁷ V evropski ideji socialne evolucije gre za domnevni proces od divjaštva, preko barbarstva do civilizacije (Segall et al., 1999: 16).

¹⁸ Rasa je imela še posebej pomembno vlogo v kolonialnih časih, saj je s poudarjanjem superiornosti lastne (najpogosteje bele) rase, podkrepnjene s teorijo socialne evolucije, opravičevala tlačenje in izkoriščanje zavojevanih etničnih skupin ali kultur.

Wundtove izvirne ideje o dveh psihologijah morda odražajo staro razlikovanje med telesom (naravo) in družbo. Njegova fiziološka psihologija pokriva telesni del, ki je biološko univerzalen in ga je zaradi slednjega možno raziskovati na posamezniku, psihologija ljudstev (v originalu Völkerpsychologie) pa je kvalitativna, raznolika slika različnih kolektivnosti (sociokulturnega). V omenjenem se potemtakem prav tako odraža dihotomija med posameznikom in družbo. In kako je z razlikovanjem med telesnim in psihičnim¹⁹?

Kot že predhodno omenjeno je telesno je s svojo otipljivostjo in merljivostjo predmet objektivistične fiziološke psihologije. Duševno s svojo fluidnostjo, kvalitativnostjo, ideografskostjo, obstojem v sferi pojasnjevalnega konstrukta, je bližje kolektivni (ideološki) samokonstrukciji. Ali slednjega torej zajema psihologija ljudstev? Če slednje vsaj potencialno drži, dobimo za Wundtove čase revolucionarno izpeljavo, da je duševnost zgolj (notranji ali individualni) nivo sociokulturnega sistema²⁰.

Mehanicistično obravnavanje človeka prve psihologije je bogato zastopno v različnih psiholoških šolah; takšen, skorajda fiziološki človek, je prisoten v Pavlovi refleksologiji, behaviorizmu. Človek kot sistem, ki je racionalen in predvidljiv je prav tako zastopan v kognitivnih pristopih. Inicijativa Wundtove druge psihologije pa je kmalu postala predmet drugih znanstvenih disciplin, kot so antropologija, sociologija, lingvistika²¹. V obeh gre za določen odmik od človeka; v prvi v mehanicistični model obravnave, pri drugi pa odmik od individualnosti v ekstrahiranje širšega sistema, ki deluje kot samosvoja celota, človek pa je obravnavan instrumentalno v smislu posrednika, preko katerega lahko dostopamo do sistemskih podatkov²².

¹⁹ Omenjeno je v filozofiji psihologije znano pod angleškim mind – body problem (Miščević, Markič, 1998:15). Po mnenju omenjenih avtorjev obstajajo določene težave prevajanja izraza mind v slovenščino: če ga prevajamo kot duh ima povratno nadvse zavajajoč prevod (spirit), kot um označuje predvsem razumski aspekt (prav tam: 17). Najbolj nevtralen slovenski izraz je tako psihično.

V psihologiji je mnogokrat izražena razrešitev omenjene dileme implicitno v paradigmatičnih razlikah med raziskovalci – omenjene šole so prave socialne konstrukcije, različni diskurzi ali ideologije.

²⁰ S tem se znova vračamo k osnovni definiciji psihologije: Wundtova fiziološka psihologija se navezuje na vedenje, psihologija ljudstev pa na duševne procese. Musek (2003) govori o lockovski (objektivni) in kantovski (fenomenološki) tradiciji v psihologiji.

²¹ Med študenti, ki so obiskovali Wundtov laboratorij srečamo zveneča imena, ki so ustvarjala sociološko in antropološko področje, tj. Durkheima, Boasa in Malinowskega (Bock, 1999: 19).

²² Verjetno kot odgovor obema lahko razumemo pojav 'tretje šole' psihologije – humanistične psihologije, ki je poskušala ustoličiti posameznika kot nosilca fenomenološkega polja lastnega razvoja.

Podobno razmejitev med naravo in družbo srečamo tudi v delitvi znanosti o človeku - antropologiji na biološko (fizično) in socialno (kulturno)²³. Znotraj slednje se pojavlja psihično v obliki osebnosti v šoli kulture in osebnosti²⁴, v današnjem času zajeti v psihološki antropologiji. Če torej podobna razmejitev obeh področij (psihologije in antropologije) odraža podobne paradigmatске poglede v obeh znanostih in posledično podoben predmet raziskovanja, v čem je torej razlika?

Brez zadržka lahko zaključimo, da večina današnje uveljavljene psihologije ostaja na nivoju obravnave človeka kot posameznika, zakoni katerega so nadalje generalizirani na človeštvo nasploh. Metodološko je temu pristopu bližje objektivistični pristop fiziološke psihologije. V realnosti mnogokrat dobimo takšen vtis, da se obe znanstveni disciplini metodološko dopolnjujeta. Psihologija je poznana po svoji objektivni, merljivi, naravoslovni naravnosti, ki išče univerzalne zakone; antropologija po subjektivnosti, kvalitativnosti, družboslovni naravnosti, kjer je v ospredju primerjalna naravnost edinstvenih pojavov. Vendar dandanes med področjema še vedno prisotna asimetrična izmenjava, kjer antropologi izražajo potrebo po psihologiji, uporabi določenih konceptov in instrumentov na terenu; le malo psihologov pa se zanima in citira antropološka dela (Schwartz, 1992).

Med današnjimi uveljavljenimi psihološkimi področji je socialna psihologija verjetno edina, ki je ohranila (ali znova vzpostavila) vez s psihologijo ljudstev. Med njenimi sodobnejšimi societalnimi in sociokulturnimi pristopi je pomembna razširitev konteksta preučevanja ter sprememba raziskovalnega modela naravoslovnih ved z vključevanjem kvalitativnih raziskovalnih pristopov (analiza diskurza, opazovanje in etnografska analiza). Notranja veljavnost laboratorijskega eksperimenta je dopolnjena z zunanjo veljavnostjo terenskega dela.

²³ V zgodnejših delih je Boas omenjal dve glavni veji antropologije: psihološko in biološko. V njegovih kasnejših delih psihološko antropologijo zamenjuje socialna psihologija (reakcije posameznika na kulturo) (Stocking, 1992).

Skladno s tem je zanimivo delo Stevena Blankaarta *The Physical Dictionary: Wherein the terms of Anatomy, the names and causes of Diseases, chyrurgical Instruments and their Use; are accurately Describ'd* iz 17. stoletja, kjer je prvič uporabljena angleška beseda psychology (A Dictionary of Psychology, 2001). Avtor antropologijo definira kot opis človeka ali doktrino, ki se navezuje na človeka. Razdeljena je na dva dela: anatomijo, ki obravnava telo, in psihologijo, ki obravnava dušo.

²⁴ Po Barnouwu (1985: 3) je kultura in osebnost področje raziskovanja, kjer se srečujeta antropologija in psihologija, ali natančneje področji kulturne in socialne psihologije v odnosu do psihologije osebnosti. V ospredju je raziskovanje, kako kulture vplivajo na osebe, ki odraščajo znotraj njih. Pristop izhaja iz delovanja Boasovih učencev Sapira, Ruth Benedict, Margaret Mead ter njegovih naslednikov na Columbia University Lintona in Kardinerja. V omenjeni antropološki šoli, ki je dominirala med leti 1920 in 1945, so delovali antropologi s pretežno psihoanalitičnim ozadjem in uporabo projekcijskih tehnik (Lonner, Adamopoulos, 1997: 45). V širši definiciji bi lahko omenili tudi Bronislawa Malinowskega, katerega raziskovanje prebivalcev trobriandskih otokov predstavlja enega pionirskih del v medkulturnih študijah (v celoti objavljeno leta 1953 v knjigi *Sex and Repression in Savage Society*).

Kontekstualizacija v (socialni) psihologiji²⁵

Kontekstualne pristope v socialni psihologiji lahko ločimo v societalne in sociokulturne. V jedru razlikovanja je poglobljena navezava na druge znanstvene discipline in njihov pojmovni-pomenski aparat: v primeru societalnih je naveza sociologija, pri sociokulturnih pa antropologija²⁶.

Societalna psihologija se po Himmelweit in Gaskelu (1990: 9)²⁷ osredotoča na preučevanje socialnih pojavov, institucij, kulture in njihovih odnosov do interakcij s člani družbe. Poskuša raziskovati in delovati v resnični situaciji, upošteva tudi najširše socialno in kulturno okolje, obravnava tudi psihološke vidike velikih skupin, vključno z družbo kot celoto ter se posveča tudi zgodovinskim analizam (Rus, 1999: 32). Tako po širini kot predmetu analize (družbeni procesi in dogodki) je blizu sociološki socialni psihologiji, za katero so prav tako relevantni pristopi socialne strukture in osebnosti.

Pristopom socialne strukture in osebnosti je skupno, da poudarjajo psihološke značilnosti razredov ali vlog znotraj družbe ali med različnimi družbami, kot pa z značilnosti, ki so povezane kot tipične s celotnimi družbami (Bock, 1999: 158)²⁸. Uveljavljeni so materialističen, pozicionalističen in interakcionističen vidik.

Krilatica prvega je, da je celotna psihologija razredna psihologija. Posameznikova pozicija v socialni strukturi v veliki meri determinira njegova pričakovanja in akcije. Marxovo logiko razrednih delitev lahko najdemo v medkulturni evidenci, kjer v deželah tretjega sveta elita živi zahodni stil življenja, revna večina pa tradicionalni²⁹. V pozicionalizmu je socialni

²⁵ Socialno v oklepaju bo tudi v nadaljnjem pomenilo, da različni pristopi, ki bodo predstavljeni, ali izhajajo iz področja socialne psihologije ali pa se nanj konceptualno navezujejo. Vsi omenjeni pristopi pomenijo obogatitev celotne psihologije morebiti kot bodoča (mejna) ali interdisciplinarna področja.

²⁶ Izraz sociokulturna psihologija povzemam po Rusu (1999: 370) kot enega od možnih nazivov, s katerimi skušamo izraziti odnos med psihologijo in kulturo.

²⁷ Med glavnimi predstavnicami oziroma predstavnicami oziroma predstavniki so Moscovici, Himmelweitova, Farr, Markova, Doise. Graumann (Bečaj, 2003: 44).

²⁸ V omenjenih socioloških pristopih gre za splošni pogled na človeško vedenje, ki je osredotočen na širše socialne strukture, ki vplivajo na družbo kot celoto in posledično tudi na posameznika (Shiraev, Levy, 2001: 12). Za psihologijo pa so iz področja sociologije prav tako pomembni Durkheim in funkcionalistični pristop, Marx, Weber in njegov vpliv na G.H. Meada (Giddens, 2001).

²⁹ Po Lambertu (1987; v Moghaddam et al., 1993) ima na starševske vrednote večji pomen socialnoekonomski status kot pa etnična pripadnost; delavski starši iz dveh različnih dežel so si bolj podobni kot s starši, ki pripadajo srednjemu razredu v isti deželi. Primerjave med kulturnimi vzorci lahko kažejo različnosti med različnimi socialnimi in ekonomskimi razredi in ne kulturami (Segall, Kagitçibasi, 1997: xxvi).

razred zgolj ena od mnogih socialnih pozicij, ki vplivajo na vedenje, kot so etnična skupina, socialna vloga, starost, poklic, vrstni red rojstva...³⁰ V interakcionalizmu je posameznikovo mesto v družbi glavna determinanta vedenja, sebstvo je v celoti socialni produkt, posameznikov občutek identitete je neprestano konstruiran s strani dogajajočih interakcij. Najznačilnejša predstavnika slednjega sta G. H. Mead in Goffman.

Druga, močna sociokulturna tradicija je nastajala iz delovanja psihologov različnih psiholoških usmeritev in področij (razvojna, kognitivna, psihologija osebnosti, socialna, organizacijska) in antropologov³¹. Njihova osrednja skupna točka je zanimanje za človeka v kontekstu kulture, znotraj katerega obstaja več različnih pristopov k odnosu med kulturo in posameznikom³².

Osnovni sociokulturni pristopi

Sociokulturni pristopi v psihologiji že od samega začetka niso bili enotni, saj so se razvijale različne paradigmatске in posledično metodološke smeri.

Medkulturna ali kulturno komparativna psihologija pristopa iz pozicije psihične eno(tno)sti človeštva oziroma univerzalnosti značilnosti človeštva³³. Segall, Lonner in Berry (1998) kot njen cilj postavljajo bolj univerzalno psihologijo, ki ima občečloveško veljavnost, ter pridobivanje univerzalno uporabne psihološke teorije. Kultura je kot neodvisna spremenljivka, kot referenčni okvir primerjave posameznih aspektov človekove duševnosti, kot dejavnik, ki vpliva na raznolikost sicer potencialno enakih procesov. Metodološko je organizacija raziskovanja podobna klasičnemu eksperimentalnemu načrtu z apriornimi

³⁰ V tej tradiciji je Bronfenbrenner (1967) predpostavil kot najpomembnejši mehanizem, preko katerega vplivajo materialni pogoji na osebne značilnosti, diferencialno socializacijo.

³¹ Omenjenih avtorjev je danes nepregledno mnoštvo. Omenimo nekatere najbolj znane: Berry, Segall, Triandis, Smith, Bond, Cole, Dasen, Harkness, Poortinga, Jahoda, Krewer, Lonner, Adamopoulos, Greenfield, Kim, Kagitçibasi, Leung, Schwartz, Sinha. Med najbolj citiranimi lahko izpostavim Hofstedeja ter Markus in Kitayamo. Med antropološkimi avtorji omenimo Shwederja, zakonca Ember ter mešani antropološko-psihološki par Munroe.

³² Nehote se pri tem vsiljuje primerjava in posledično groba podobnost razmerja med societalnimi in sociokulturnimi pristopi v socialni psihologiji z različnimi tradicijami v antropologiji: socialna antropologija je pretežno vezana na evropsko celino, kulturna pa na ameriško.

³³ Po Millerju (1997: 114) naj bi predpostavka o psihični eno(tno)sti nastala kot odgovor na rasne opredelitve bioloških razlik in je verjetno v sedanjem času presežena. Morebitne univerzalnosti (če sploh so) so tako abstraktne, da nimajo moči razlage in predikcije.

hipotezami, neodvisnimi in odvisnimi spremenljivkami, vzorčenju, statističnem primerjanju (Lonner, Adamopoulos, 1997: 55)³⁴.

Antropologiji bližja je kulturna psihologija kot preučevanje etničnih in kulturnih raznolikosti v emocionalnem in somatskem funkcioniranju, osebnostni organizaciji, moralnem presojanju, socialni kogniciji in človekovem razvoju (Shweder, 2000: 210)³⁵. V ospredju je kvalitativna globinska analiza v specifični kulturi in njej značilne duševnosti, gre za premik iz zunanjega opazovanja vedenja na pomen vedenja posamezniku (intencionalnost akcije in historičnost). Prepletenost kulturnega in psihičnega odraža naslednje: če kultura ni več nekaj zunanjega in statičnega, prav tako psihično ni zgolj v človeku.

Osnovno epistemološko razmejitev med obema perspektivama bi lahko iskali v razločevanju med razumom in miselnostmi (Shweder, 2000: 210)³⁶. Razum se v tem kontekstu navezuje na totalnost vseh dejanskih in možnih konceptualnih vsebin človeških kognitivnih procesov, miselnosti pa na dejansko kognitivno funkcioniranje določene osebe ali ljudi. V tradiciji slednje kulturna psihologija deluje na predpostavki, da niti konceptualna vsebina duševnih procesov, niti način uporabe duševnih procesov v spoznavanju konceptualne vsebine, ni nujno in dejansko enak kjerkoli po svetu³⁷. V tem pogledu obstaja samo en razum, ki je univerzalen, vendar na zelo specifičen način in kot tak ni predmet kulturne psihologije³⁸.

Zdi se, da sta omenjeni perspektivi ujeti v diametralno nasprotni povezavi vzroka in posledice. V medkulturni psihologiji je osnovna predpostavka raziskovanja univerzalnost, izid pa monogokrat raznolikost; kulturna psihologija začne s kulturnim relativizmom, zaključki primerjave pa so lahko splošno veljavni. V primeru prve gre za zavedanje varljive univerzalnosti ali pozitivistično poudarjanje centralnih tendenc, pri drugi pa zavedanje

³⁴ Velja omeniti komparativno-antropološko pristop raziskovanja kultur zakoncev Whiting in tradicije svetovne etnografske baze kultur HRAF. Projekt 6 kultur je še vedno med najbolj citiranimi medkulturnimi raziskavami o socializaciji otrok in oblikovanju osebnosti; zadnje delo v tej seriji je bila knjiga *Children of Six Cultures: A Psycho-Cultural Analysis* (Whiting in Whiting, 1975). HRAF je omogočil razmah hologeističnega raziskovanja - testiranja hipotez na svetovnem vzorcu kultur (Segall et al., 1999).

³⁵ Po Shwederju (2000: 210) je kulturna psihologija psihološka antropologija brez premise o psihični eno(tno)sti. Pomemben povod zanjo predstavlja premik v kulturni antropologiji iz kulture kot zunanjega konteksta v kulturo kot duševnost ljudi.

³⁶ V angleškem originalu gre za razliko med mind in mentalities (Shweder, 2000: 210). Glede na kognitivno naravnost argumentacije sta omenjena izraza prevedena kot razum in miselnosti.

³⁷ Konceptualno vsebino sestavljajo cilji, vrednote in pogledi na svet.

³⁸ Razum je univerzalen v smislu širine in zaobseganja, ki je večje kot dejanska miselnost posameznika ali skupine ljudi. Ne moremo ga locirati prostorsko (npr. Vzhod ali Zahod) ali časovno (npr. premoderen ali moderen). Miselnosti za razliko od razuma posedujejo ljudje in obstajajo v času in prostoru (Shweder, 2000: 211).

varljive partikularnosti ali postmodernistični poudarek na variabilnosti³⁹. Metodološko je medkulturna z eksperimentalnostjo in kvantitativnostjo bližje psihološki, kulturna z kvalitativnimi pristopi in poudarjanjem interaktivnega odnosa med posamezniki in sociokulturnim okoljem pa sociološki tradiciji v socialni psihologiji. V prvi je torej prepoznano, da na individualno vedenje močno vpliva okolje, še posebej socialno okolje, druga usmeritev pa dodaja posameznikovo aktivnost v konstrukciji socialne situacije⁴⁰.

Ob obeh perspektivah v socialni psihologiji omenimo še socialni konstrukcionizem kot izvorno kritiko tradicionalne psihologije⁴¹. Njegove korenine segajo v različna in raznolika področja kot so sociologija znanja, marksistične kritike ideologij, literarno retorične analize, etnometodološke študije, feminizem... Pomemben je za kulturno psihologijo, saj obravnava psihološke procese kot produkt diskurza, ki nastaja v interakciji (Miller, 1997: 99). Izkušnja sveta ne more biti neodvisna od pomenov in sredstev specifične kulture, objektivnega sveta ne moremo spoznati. Iz omenjenega izvira zanimanje za specifične diskurze (kulture).

Pojavu sociokulturnih pristopov v socialni psihologiji lahko vzporedno postavimo dogajanje v antropologiji, kjer se od 60-ih let prejšnjega stoletja začneja intenzivneje pojavljati psihološka antropologija, v katero po Bocku (1999) spadajo naslednje šole in pristopi: psihoanalitična antropologija, kultura in osebnost, socialna struktura in osebnost, kognitivna antropologija. Od naštetih so samo pri slednji imena avtorjev in njihovih pristopov, ki so širše poznana v sodobni medkulturni psihologiji: Piaget, Witkin, Cole, Price-Williams. Po White in Lutz (1992: 1) se psihološka psihologija ukvarja s postavljanjem ljudi in njihovih izkušenj v teorije kulture in družbe.

³⁹ V skladu s takšno argumentacijo lahko razumemo diametralno nasprotno opise omenjenih perspektiv pri Smithu in Bondu (1999: 9): medkulturni psihologi preverjajo razlike med različnimi kulturnimi vzorci, kulturni psihologi pa se bolj zanimajo za univerzalne procese, kjer so kulture prenešene preko članov kulture. Razlikovanje med kvantitativnimi proti kvalitativnim metodam pri omenjenima avtorjema ostaja.

⁴⁰ V slednji lahko iščemo različni razumevanji kulture v raziskovanju: kulture kot statične in kulture kot dinamične (Kashima, 1999: 79). Kot statična je kultura opredeljena kot sistem pomenov, kot stabilna struktura, kjer je možno opisovanje in primerjava. Kot dinamičen proces pa je v neprestanem strukturiranju; pri tem je možno razlaganje.

⁴¹ Po enem izmed njegovih začetnikov Gergenu (1973) so socialno-psihološke teorije odvisne od zgodovinskega trenutka. Socialna psihologija torej preučuje sodoben zgodovinski razvoj in ne odkriva splošne vedenjske principe. Socialni konstrukcionizem in dekonstruktivistične socialne psihologije lahko umestimo v širši sociohistorični model, v jedru katerega je analiza zgodovinskih in družbeno-ideoloških konstruktov, ki ležijo v osnovi socialno-psiholoških procesov (Ule, 1997: 56).

Iz vzmeši delo Vigotskega in njegovih učencev⁴² so bili prvi sociokulturno psihološki članki objavljeni v 60-ih letih, sprva v *Journal of Social Psychology*, kasneje pa v *International Journal of Psychology* in *Journal of Cross-Cultural Psychology*. Temu je leta 1972 sledilo še formalno združenje *International Association for Cross-cultural Psychology*⁴³.

Sociokulturni pristopi iz prakse v prakso: prvinsko znanje in vedenje ter kulturno mešanje

V današnjem času, ki ga zaznamujejo potovanja, migracije, komunikacijske povezave, globalizacija ekonomije⁴⁴, je obravnavanje kultur kot statičnih ter geografsko in nacionalno definiranih vedno težje⁴⁵. Sodobne kulture so heterogene in ekstremno kompleksne, zato v današnjem multikulturnem svetu pridobiva na pomenu raziskovanje kulturnih mešanj, kontaktnih območij, medsebojno povezljivih sistemov, multiplih kulturnih identitet (Hermans, Kempen, 1998).

V tem kontekstu velja izpostaviti dve psihološki perspektivi – indigene psihologije in interkulturno psihologijo. Skupna značilnost obeh je osredotočanje na znanje in vedenje, ki ima visok potencial za prenos v praktično uporabo. Po mnenju Jahode (1973; v Kim, 1990) je socialna psihologija prešibka v pogledu teorij, ki so relevantne za raziskovanje v deželah v razvoju. V najboljšem primeru dopuščajo post hoc razlage in interpretacije in ne dajejo nobene osnove za politične odločitve in akcijske programe. Tudi v medkulturni psihologiji je stanje podobno, saj je več študij med kulturami industrializiranega sveta ali znotraj njih (etnične manjšine), kot pa z deželami, ki predstavljajo večinski svet (Kagitçibasi, 1995; v Poortinga, 1997).

⁴² V 20-ih letih prejšnjega stoletja se je v takratni Sovjetski Zvezi z Vigotskim začel razvijati kulturno-historični pristop v raziskovanju psiholoških pojavov (Ivić, 1983), ki pa je zaradi sovjetske ideološke cenzure in železne zavese doživel svoje prve mednarodne objave v 1970-ih. Predvsem šola kulturne psihologije se močno navezuje na tradicijo Vigotskega v smislu poudarjanja komunikacijskih procesov, ki medirajo človekovo mišljenje.

⁴³ Kot vsaka ideja postane ideologija, ko dobi knjigo, lahko različnim sociokulturnim pristopom pripišemo različne znanstvene revije. V zgoraj omenjenih revijah objavljajo pretežno medkulturni psihologi, za kulturno psihologijo pa je referenčna *Culture and psychology*. Psihološki antropologi objavljajo v *Ethos*.

⁴⁴ V svetu po 11/9 se omenjeni procesi niso zaustavili; do določene mere so se začeli vzpostavljati novi identifikacijski ali identitetni sistemi držav ali regij na ideoloških oseh (terorizem, os dobro – zlo).

⁴⁵ Velja omeniti pristope, ki poudarjajo historične kulturne spremembe in njihov vpliv na posameznika. Na področju kulture in osebnosti je poznana psihozgodovina, ki si prizadeva uporabiti Freudove principe v raziskovanju zgodovine (Barnouw, 1985: 407). Znane so Frommove analizo zahodnega človeka, deMauseova zgodovina otroštva, Freudove in Eriksonove biografije znanih osebnosti, Reismanove študije spreminjajočega ameriškega karakterja (v Barnouw, 1985).

Indigene psihologije⁴⁶ izhajajo iz globalne potrebe po znanju, ki je kulturno relevantno, in predstavljajo poglobitev kulturno-psihološke perspektive⁴⁷. Z drugimi izrazi je njihov pristop opisan kot dekolonizacija znanja, popularizacija tradicije, kontekstualizacija (Sinha, 1997:131). V osnovi gre za vsako znanje, ki je v neki kulturi domače, ni prisvojeno od drugod, in ustreza lokalnim ljudem (Kim, 1990), po Enriquezu (1990) pa za sistem psihološkega razmišljanja in praks, ki ima korenine v določeni kulturni tradiciji⁴⁸. Osnovna predpostavka teh pristopov je, da se psihološkega znanja ne da povsem uvoziti. Prava psihologija je v vsakdanjem življenju in ne v laboratoriju, vedenje pa moramo razumeti z lokalnim znanjem. Gre za znanje, ki ima za lokalne ljudi pomen in je njim tudi namenjeno⁴⁹.

Skupna značilnost indigenih praks je v problemski orientaciji – zanimanju za moderna societalna vprašanja, kot so nacionalni razvoj, hitre socioekonomske transformacije, ki se lahko kažejo v neneakosti, revščini, nezaposlenosti, medskupinskih relacijah⁵⁰. Tako širok pristop zahteva spremembe na nivoju vsebine, metod, razvoja problemov, hipotez, interpretacij in interdisciplinarnost. Indigenizacija ima cilj dvojne narave – potrebo po koreninah v specifičnem okolju ter ustvarjanje univerzalne psihologije. Dandanes je še vedno bolj trend in gibanje.

⁴⁶ V angleščini najpogosteje zasledimo izraz indigenous psychology, ki je pogosto v množini (indigenous psychologies), kar kaže na priznavanje različnih in enako veljavnih 'domačih' psiholoških tradicij. Indigenous lahko prevajamo kot domače, nativne, prvotne, prvinske, domorodne, staroselske, indigene. Allwood (2002) razločuje med indigenimi (indigenous) in indigeniziranimi (indigenized) psihologijami, kjer se slednje osredotočajo na transformacijo elementov moderne psihologije, da ustrezajo specifičnemu sociokulturnemu okolju. Indigene psihologije so internalno indigenizirane, indigenizirane pa eksternalno.

⁴⁷ Shweder (2000: 211) paradigmatško in metodološko enači pristope kulturne psihologije in indigene psihologije. Verjetno je možno razlikovanje med obema pristopoma iskati v večji zahtevi indigenih psihologij po indigenizaciji od znotraj, kar narekuje za pogoj izvajanje ali (vsaj) aktivno sodelovanje domačih znanstvenikov v raziskovanju. Popolna indigenizacija od zunaj je zelo blizu obliki psihološke in kulturne kolonizacije (Kim, Berry, 1993: 23).

⁴⁸ Na področju antropologije se je s Hollowellom v 60-ih prejšnjega stoletja pojavil izraz etnopsihologija, v osnovi katerega gre za koncepte sebstva, človekove narave, motivacije..., ki izvirajo iz domorodnih, prvinskih načinov konstrukcije oseb, sebstev in izkušenj (White, 1992: 21). Shweder (1990:16) jo vidi kot poddisciplino etnosemantike in etnoznanosti v njenem zanimanju za raziskovanje uma, sebstva, telesa in emocij kot tem etnografskega raziskovanja ljudskih prepričanj. V tem pristopu ne gre toliko za dejansko funkcioniranje in subjektivno življenje oseb, ampak za doktrine uma, reprezentacije emocij, formalne tekste o selfu. V metodološkem smislu gre za diskurzivne procese, preko katerih so socialne realnosti konstruirane v običajnem govoru in interakciji (White, 1992: 38):

⁴⁹ Obstaja podobnost z britansko tradicijo kulturnih študij. Po Williamsu (1998: 7) je kultura navadana – je torej od in za ljudi. Kultura tako postane vsakdanja in ne zaprta v krog elit.

Kim in Berry (1993) vidita sorodnost izvora indigenih pristopov s Heiderjevo (1958) naivno psihologijo, ki predpostavlja zdrav razum kot začetno točko v raziskovanju medosebnih odnosov. Psihologija zdravega razuma lahko prispeva k znanstvenemu razumevanju na dva načina: koncepcije ljudi o drugih in socialnih situacijah imajo vpliv na njihovo dejansko vedenje; v teh pogledih so prisotni elementi resnice.

⁵⁰ Po Sinhi (1990: 381) problemska orientiranost in uporabnost raziskovanja v Indiji in večini dežel v razvoju izvira iz drugačne percepcije znanosti in raziskovanja v teh deželah. Zaradi pomanjkanja resursov je namreč poudarek na aplikativnosti tako še bolj poudarjen.

Druga perspektiva je osredotočena na socialne procese, ki se pojavijo, ko so člani različnih kulturnih skupin v medsebojni interakciji. Med pretežno frankofonskimi raziskovalci je zanjo uporabljen izraz interkulturalna psihologija (Smith, Bond, 1999), v raziskavah Berryja pa za soroden pristop srečamo poimenovanja etnična psihologija ali akulturacijska psihologija (Berry, 1999)⁵¹. Osrednja tema je kulturna sprememba in posledično procesi akulturacije med člani različnih etničnih in kulturnih skupin, ki se v sodobnih multikulturnih okoljih pojavljajo vedno pogosteje (odnosi do etničnih manjšin in staroselcev, mednarodna migracija delavcev, beguncev...)⁵².

Podobno kot indigeni pristopi tudi interkulturalni (akulturacijski) prvenstveno ne razglabljajo o globinskih teoretskih dilemah, ampak se odzivajo na aktualne in akutne družbene spremembe. Raziskave te tradicije imajo močne povezave z oblikovanjem državnih politik v primerih obravnave manjšin, migrantov, beguncev... Prav tako so modeli uporabni za razumevanje prevzemov podjetij, vprašani ženskih voditeljic v interakciji z moškimi vodji, interakcije s fizično prizadetimi (Berry, Sam, 1997: 319).

Skupna shema sociokulturnih perspektiv

Posamične sociokulturne pristope lahko umestili v shemo glede predpostavke o obstoju univerzalnosti globinskih psihičnih procesov (psihična eno(tno)st ali univerzalizem) ali edinstvenosti teh procesov v vsakem posamičnem sociokulturnem okolju ter na poglobljeno usmerjenost v razreševanje teoretskih vprašanj ali praktično naravnost.

⁵¹ Interkulturalizacija je definirana kot nabor procesov, preko katerih so posamezniki in skupine v interakciji, ko se indentificirajo kot kulturno različni (Clanet, 1990; v Berry in Sam, 1997: 293).

Po osnovni definiciji pod akulturacijo razumemo vse fenomene, ki se pojavijo, ko so skupine posameznikov različnih kultur v stalnem neposrednem stiku s posledičnimi spremembami v izvornih kulturnih vzorcih v eni ali obeh skupinah (Redfield, Linton, Herskovits, 1936; v Berry in Sam, 1997: 293). Čeprav zveni nevtrarno, je sprememba ponavadi v eni skupini – akulturacijski (glede na dominantno skupino).

⁵² Interkulturalni psihologi zavračajo statične primerjave med skupinami, saj naj bi le-te po njihovem mnenju imele implicitno rasistični prizvok (Smith, Bond, 1999: 9).

Tabela 1: Sociokulturni pristopi glede na teoretsko-aplikativno in univerzalno-relativno

	TEORETSKO	APLIKATIVNO
UNIVERZALIZEM	medkulturna	interkulturna akulturacijska
RELATIVIZEM	kulturna	indigene

Medkulturna in kulturna psihologija sta bližje cilju izdelave teoretske baze raziskovanja, interkulturna (akulturacijska) psihologija in indigene psihologije pa gradijo svoje raziskave na praktičnih problemih specifičnega sociokulturnega okolja, predvsem v kontekstu kulturnih mešanj⁵³. Temeljna predpostavka tako medkulturne kot (interkulturne) akulturacijske je iskanje splošnih mehanizmov psihičnega funkcioniranja (pri slednji v kontekstu kulturnega stika), ki jih nadalje prenašajo v primerjalno analizo. Kulturna in indigene psihologije se osredotočajo na specifično sociokulturno okolje, na samorasle psihične mehanizme vsakega izmed teh okolij, kjer je iskanje splošnih zakonitosti šele cilj drugotnega pomena.

Med omenjenimi pristopi obstajajo tudi primerjave glede obravnave kulture kot statične (struktura) ali dinamične (proces). Medkulturna in indigene perspektive iščejo stabilne sisteme pomenov univerzalno (medkulturna) ali specifično (indigene), kulturna in interkulturna (akulturacijska) pa se osredotočajo na dinamičen princip kot neprestano interakcijsko konstruiranje posameznika in kulture (kulturna) ali upoštevanje kulturnozgodovinskih sprememb v raziskovanju sociokulturnih kontekstov (interkulturna).

Evolucijska perspektiva

V predhodnih poglavjih smo se ukvarjali večinoma s kontekstualizacijo psihologije v konceptualnem prostoru telesno – psihično – sociokulturno, manj je bilo rečenega o

⁵³ Na Rusovi tretji ravni sodobne paradigme socialne psihologije je aplikativna socialna psihologija, ki združuje množstvo socialno-psiholoških pristopov, ki so izpeljani iz klasičnih uporabnih psiholoških področij (šola, zdravstvo, podjetje) ali odgovarjajo na sodobne izzive časa (marketing, upravljanje, ekonomija, pravo, zdravje, mediji, komunikacija...) (Rus, 1999: 46).

časovni kontekstualizaciji. Zgodovinski moment človekovega razvoja je bil zajet predvsem v aplikativnem interkulturnem (akulturacijskem) pristopu v smislu obravnave kulturnih sprememb. V kulturno-psihološkem (interakcionističnem) je prisotna dinamičnost in razvoj odnosa kulture in posameznika, v socialno-konstrukcionističnem historičnost znanstvenih dognanj.

Vendar je zgodovinskost (časovne sociokulturne spremembe) ožja glede na evolucijsko obravnavo⁵⁴, ki zadnja leta dobiva vedno večjo odmevnost tudi na psihološkem področju.

Evolucijska psihologija je široko in eklektično področje, saj evolucijsko preučevanje duševnega in vedenja vsebuje področja dela na živalskem vedenju, paleoantropološke študije kognicije, nevropsihologijo, nevrovedenjsko genetiko in evolucijsko teorijo (Caporael, 2001: 608)⁵⁵. Po mnenju Bussa in Kenricka (1998: 982) socialna psihologija ni zgolj dodatna domena evolucijske psihologije, ampak njej centralna. Mnogi najbolj pomembni adaptivni problemi, s katerimi so se soočali naši predniki so notranje socialni po naravi⁵⁶. Evolucijska psihologija bi naj ponujala možnost večje metateorije, znotraj katere se lahko uvrščajo in integrirajo različni socialno-psihološki fenomeni. Razumevanje človeškega socialnega vedenja bi bilo torej nepopolno brez funkcionalne analize psiholoških mehanizmov, ki ustvarjajo to vedenje⁵⁷. Po mnenju Keller (1997: 246) je evolucijski pogled izziv, saj spaja psihoanalitično mišljenje o nezavednem z raziskovanjem procesiranja informacij, emocionalni razvoj s psihologijo skupinskih procesov, biologijo s psihologijo, antropologijo, sociologijo, kriminologijo, filozofijo... in je torej resnično interdisciplinarni pristop. Glede na osnovno splošno definicijo psihologije je tako človek postavljen v najširši kontekst – primerjalno kot bitje z drugimi bitji in iz točke kulturne evolucije človeštva v sfero biološke evolucije človeške vrste.

⁵⁴ Poenstavljeno zgodovina zajema spremembe v osebnosti, evolucija pa spremembe v obliki (Kottak, 1994: 17).

⁵⁵ Zgodovinsko se evolucijsko psihologijo povezuje s sociobiologijo in teorijo sebičnega gena (Wilson, 1975; Dawkins, 1976), ki pa sta danes zgolj segment v množstvu različnih teoretskih pristopov in raziskovalnih tradicij. Problem omenjenih pogledov je instinktivno-funkcionalistična logika bistva evolucije v maksimiranju reproduktivnega uspeha. Evolucija se dogaja v interakciji z okoljskimi možnostmi, vendar po Campbellu (1965; v Segall et al., 1999) le-ta ni predeterminirana (ali pa o tem vsaj nimamo dokaza), zaradi česar se pojavljajo naključne variacije in naravna (okoljska) selekcija. Po novejšem razumevanju evolucijske psihologije ne gre za determinizem, ampak za koncept genetske pripravljenosti (Keller, 1997: 218), ki omogoča plastičnost človeškega organizma – kapacitete biti modeliran na različne načine v različnih okoljih.

⁵⁶ Kot primere avtorja navajata oblikovanje sodelovanih diadnih zvez, organiziranje kompleksnih socialnih hierarhij, socializiracijo otrok, izbiranje partnerjev...

V evolucijskih (oziroma sociobioloških) perspektivah gre za konceptualne modele, ki preučujejo vpliv bioloških faktorjev na človekovo vedenje in posledično iz tega postavljajo naravno bazo za človekovo kulturo (Shiraev, Levy, 2001: 12).

⁵⁷ Evolucijska perspektiva pomeni radikalni premik od klasičnega mišljenja, kjer je bistvo statično, k funkcionalnemu ciljnousmerjenemu gledanju na psihološke procese (Keller, 1997: 217).

Sklep: celovitejši pristop v (socialni) psihologiji

Kontekstualna obravnava človeka posledično poraja raziskovanje človeka v odnosu do različnih socialnih konstrukcij, socialnih reprezentacij, diskurzov, sociokulturnih okolij⁵⁸. Temeljni prepad med univerzalimom in relativizmom predpostavljenega psihičnega lahko preseže komparativni pristop raziskovanja, upoštevanje kulturnih sprememb pa historičnost oziroma razvojnost raziskovanja. Preučevanje človeka v konkretnem sociokulturnem kontekstu (razumljenem tako kot relativno stabilnem sistemu pomenov kot dinamičnem procesu) ima torej bolj veljavne aplikacije kot abstrahiranje povprečnega (in tudi neobstoječega) pripadnika človeštva.

V novejših (aplikativni) sociokulturnih pristopih je pričakovati več raziskovanja v lastnih kulturah in za lastno kulturo, še večji pomen pa bodo pridobila preučevanja določenih skupin prav tako strukturno in procesno (manjšine, staroselci, množična migracijska gibanja, razvoj multikulturnih družb)⁵⁹. Omenjeno bo zahtevalo večje sodelovanje v raziskovanju med psihologi iz različnih dežel, zaradi širjenja potrebnih znanj pa tudi potrebo po (še) večji interdisciplinarnosti in multidisciplinarnosti. V slednjem sociokulturni psihološki pristopi postajajo multikulturni in maksimalno vključujoči.

In preko slednjega smo znova pri uvodni definiciji. Članek je poskušal prikazati, da aktualna psihologija pokriva zgolj segment potencialnega predmeta obravnave, pa še ta je pokrit zelo parcialno. Za razliko od nje antropologija v osnovi definira svoje raziskovanje v kontekstu človeka⁶⁰. Antropologija je dolgo bila smatrana za celostno znanost, ki pokriva tako biološko, socialno, kulturno, zgodovinsko, humanistično, vendar pa v triadi telesno, duševno, družbeno umanjka drugi del – psihološko kot nivo posameznika. Ob predpostavki omenjenega dela pridobi na večji uporabnosti, saj postane relevantna za vsakdanjo izkušnjo posameznika. Socialna psihologija je tista, ki je že v osnovni definiciji in še posebej s sociokulturnimi pristopi tista, ki je najbližje antropologiji. Inkorporiranje

⁵⁸ Pri tem nikakor ne moremo mimo največje konstrukcije, diskurza... ali klasično biološke danosti (kakor komur drago) – spola oziroma spolnih študij.

⁵⁹ Praktičen obrat globinskega socialno-konstrukcionističnega vprašanja o obstoju resničnosti in izpraševanju o različnih glediščih predstavlja usmerjenost v raziskovanje znotraj posameznega konteksta (diskurza, kulture). Za vsakdanjo izkušnjo je seveda prav tako pomembno, kako določen diskurz (kultura) dominira nad drugim in kako to vpliva na posameznika. Omenjeni vprašanja prdstavljata temelj indigenih in interkulturnih (akulturacijskih) pristopov:

⁶⁰ Če ne drugače, je slednje skrito že v samem njenem imenu.

socialne psihologije pomeni prav tako vez z bolj eksperimentalnimi, naravoslovnimi ter evolucijskimi pristopi psihologije. Če je antropologija resnično na poti postati ena najbolj celostnih znanosti o človeku, je tako čas za tretjo antropologijo – psihološko antropologijo⁶¹. Tako pokrijemo celoten spekter telesa, osebnosti, družbe, ali biološkega, psihološkega in sociološkega.

Ne glede na bodoči razvoj pa imajo sociokulturni interdisciplinarni psihološki pristopi že dejanski vpliv, saj relativizirajo zakoreninjene poglede in odpirajo nova vprašanja ter spodbujajo nadaljnje raziskovanje. Posledično povratno prispevajo k boljšemu razumevanju lastne kulture in odmeri edine resnične vrednosti, ki jo ima – da povsem legitimno obstoja v množtvu različnih kultur.

⁶¹ Rus (1999) najvišjo, četrto raven sodobne paradigme socialne psihologije poimenuje sociopsihologija ali psihosocialna antropologija. Po Musilu (2001) je psihološka antropologija povsem naravna integracija predhodno omenjenih sociokulturnih psiholoških pristopov in kot nova znanost lahko bolj veljavno odgovarja na izzive človeštva.

Literatura:

- A Dictionary of Psychology. Andrew M. Colman. Oxford University Press, 2001. Oxford Reference Online.
Oxford University Press. "psychology n." 10 December 2003:
<<http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry>
- Allwood, C.M. (2002). Indigenized psychologies. *Social Epistemology*, 16 (4), 349-366.
- Aronson, E., Brewer, M.B., Carlsmith, J.M. (1985). Experimentation in social psychology. V G. Lindzey, E. E. Aronson (ur.). *Handbook of Social Psychology* (441-486). New York: Random House.
- Aronson, E., Ellsworth, P.C., Carlsmith, J.M., Gonzales, M.H. (1990). *Methods of Research in Social Psychology*. 2nd ed. New York: McGraw-Hill.
- Barnouw, V. (1985). *Culture and Personality*. Belmont, CA: Walsworth Publishing Co.
- Bečaj, J. (2003). Socialni konstrukcionizem in socialna psihologija. *Psihološka obzorja*, 12 (3), 43-64.
- Berry, J.W., Sam, D. (1997). Acculturation and Adaptation. V J.W. Berry, M.H. Segall, C. Kagitcibasi (ur.). *Handbook of cross-cultural psychology. Social behavior and applications* (291-326). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Berry, J.W. (1999). On the Unity of the Field of Culture and Psychology. V J. Adamopoulos, Y. Kashima (ur.). *Social Psychology and Cultural Context* (77-92). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Bock, P.K. (1999): *Rethinking Psychological Anthropology. Continuity and Change in the Study of Human Action*. Prospect Heights, Illinois: Waveland Press, Inc.
- Bronfenbrenner, U. (1967). The changing American child – a speculative analysis. V R. Endleman (ur.). *Personality and social life* (189-201). New York: Random House.
- Buss, D.M., Kenrick, D.T. (1998). Evolutionary Social Psychology. V D.T. Gilbert, S.T. Fiske, G. Lindzey (ur.). *The handbook of social psychology* (4th ed.), vol. 2 (982-1026). New York: Oxford University Press.
- Caporael, L.R. (2001). Evolutionary Psychology: Toward a Unifying Theory and a Hybrid Science. *Annual Review of Psychology*, 52, 607-628.
- Dawkins, R. (1976). *The selfish gene*. New York: Oxford University Press.
- Enriquez, V.G. (ur.) (1990). *Indigenous psychologies*. Quezon City: Psychology Research & Training House.
- Gergen, K.J. (1973). Social psychology as history. *Journal of Personality and Social Psychology*, 26, 309-320.
- Giddens, A. (2001). *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Hermans, J.M, Kempen, J.G. (1998). Moving cultures: the perilous problems of cultural dichotomies in a globalizing society. *American Psychologist*, 53, 10, 1111-1120.
- Himmelweit, H.T., Gaskel, G. (1990). *Societal Psychology*. London: Sage.
- Ivić, I. (1983). Predgovor. V Vigotski, L.V. Mišljenje in govor. Beograd: Nolit.
- Jahoda, G., Krewer, B. (1997). History of cross-cultural and cultural psychology. V J.W. Berry, Y.H. Poortinga, J. Pandey (ur.). *Handbook of cross-cultural psychology. Theory and method* (1-42). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Jones, E.E. (1998). Major Developments in Five Decades of Social Psychology. V D.T. Gilbert, S.T. Fiske,

- G. Lindzey (ur.). *The handbook of social psychology* (4th ed.), vol. 1 (3-57). New York: Oxford University Press.
- Kashima, Y., Kashima, E.S. (1999). Culture, Connectionism, and the Self. V J. Adamopoulos, Y. Kashima (ur.). *Social Psychology and Cultural Context* (77-92). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Keller, H. (1997). Evolutionary Approaches. V J.W. Berry, Y.H. Poortinga, J. Pandey (ur.). *Handbook of cross-cultural psychology. Theory and method* (215-255). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Kim, U. (1990). Indigenous psychology: Science and applications. V R. Brislin (ur.). *Applied cross-cultural psychology* (142-160). Newbury Park, CA: Sage.
- Kim, U. (1995). Psychology, Science, and Culture: Cross-Cultural Analysis of National Psychologies. *International Journal of Psychology*, 30, 6, 663-679.
- Kim, U., Berry, J.W. (1993). *Indigenous Psychologies: Research and Experience in Cultural Context*. Newbury Park, CA: Sage.
- Kottak, C.P. (1994). *Cultural Anthropology*. New York (etc.): McGraw-Hill.
- Lonner, W.J., Adamopoulos, J. (1997). Culture as Antecedent to Behavior. V J.W. Berry, Y.H. Poortinga, J. Pandey (ur.). *Handbook of cross-cultural psychology. Theory and method* (43-83). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Miller, J.G. (1997). Theoretical Issues in Cultural Psychology. V J.W. Berry, Y.H. Poortinga, J. Pandey (ur.). *Handbook of cross-cultural psychology. Theory and method* (85-128). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Miščević, N., Markič, O. (1998). Fizično in psihično: uvod v filozofijo psihologije. Šentilj: Aristej (Dialogi: humanistična in družboslovna zbirka).
- Moghaddam, F.M., Taylor, D.M., Wright, S.C. (1993). *Social psychology in cross-cultural perspective*. New York: W.H. Freeman and Company.
- Musek, J. (2003). Identiteta psihologije, psihološke paradigme in konstruktivizem: persepektiva socialne paradigme v psihologiji. *Psihološka obzorja*, 12 (3), 79-92.
- Musil, B. (2001). Globalizacija in medkulturni vidiki: od psihologije do psihološke antropologije kot uporabne znanosti. *Anthropos*, 4-6, 255-262.
- Poortinga, Y. (1997). Towards Convergence? V J.W. Berry, Y.H. Poortinga, J. Pandey (ur.). *Handbook of cross-cultural psychology. Theory and method* (347-387). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Rosenzweig, M.R. (1992). *International Psychological Science: Progress, problems and prospects*. Washington, DC: APA.
- Rus, V.S. (1999). Sociopsihologija kot sodobna paradigma socialne psihologije. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Sapir, E. (1994). *The psychology of culture: a course of lectures*. (rekonstruirano in urejeno: Irvine, J.T.) Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Schwartz, T. (1992). Anthropology and psychology: an unrequited relationship. V T. Schwartz, G.M. White, C.A. Lutz (ur.). *New directions in psychological anthropology* (324-349). Cambridge: Cambridge

- University Press.
- Sears, D. (1986). College sophomores in the laboratory: influences of a narrow data base on social psychology's view of human nature. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 515-530.
- Segall, M.H., Dasen, P.R., Berry, J.W., Poortinga, Y.H. (1999). *Human Behavior in Global Perspective: An Introduction to Cross-Cultural Psychology* (2nd edition). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Segall, M.H., Kagitçibasi, C. (1997). Introduction to Volume 3. V J.W Berry, M.H. Segall, C. Kagitçibasi (ur.). *Handbook of cross-cultural psychology. Social Behavior and Applications*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon
- Segall, M.H., Lonner, W.J., Berry, J.W. (1998). Cross-cultural psychology as a scholarly discipline. *American Psychologist*, 53, 1101-1110.
- Shiraev, E., Levy, D. (2001). *Introduction to Cross-Cultural Psychology: Critical Thinking and Contemporary Applications*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Shweder, R. (1990). *Cultural Psychology: What Is It?* V J. Stiger, R. Shweder, G. Herdt (ur.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Shweder, R.A. (2000). The psychology of practice and the practice of the three psychologies. *Asian Journal of Social Psychology*, 3, 207-222.
- Sinha, D. (1990). Applied cross-cultural psychology and the developing world. *International Journal of Psychology*, 25, 381-386.
- Sinha, D. (1997). Indigenizing Psychology. V J.W. Berry, Y.H. Poortinga, J. Pandey (ur.). *Handbook of cross-cultural psychology. Theory and method* (129-169). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Smith, P.B., Bond, M.H. (1999). *Social Psychology Across Culture*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Stocking, G.W. (1992). Polarity and Plurality: Franz Boas as psychological anthropologist. V T. Schwartz, G.M. White, C.A. Lutz (ur.). *New directions in psychological anthropology* (311-323). Cambridge: Cambridge University Press.
- Šmitek, Z. (1986). *Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture*. Ljubljana: Založba Borec.
- Triandis, H.C. (1997). Foreword. V J.W. Berry, Y.H. Poortinga, J. Pandey, J. (ur.). *Handbook of cross-cultural psychology. Theory and method*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Ule, M.N. (1997). *Temelji socialne psihologije* (2. dopolnjena izdaja). Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- White, G.M., Lutz, C.A. (1992). Introduction. V T. Schwartz, G.M. White, C.A. Lutz (ur.). *New directions in psychological anthropology* (1-17). Cambridge: Cambridge University Press.
- Whiting, B.B., Whiting, J.W.M. (1975). *Children of Six Cultures: A Psycho-Cultural Analysis*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Williams, R. (1998). *Navadna kultura: izbrani spisi*. Ljubljana: ISH – Studia Humanitatis (v originalu Culture is Ordinary (1958)).
- Wilson, E.O. (1975). *Sociobiology: The new synthesis*. Cambridge, MA: Belknap Press.